

From the Past to the Present and towards Possible Futures: The Collected Works of Norbert Elias (Zpráva o konferenci)

Ve dnech 20.–22. června 2014 se v konferenčním centru *College Court* Univerzity v Leicesteru konala konference uspořádaná na počest zakončení projektu vydávání *The Collected Works of Norbert Elias, Sebraných spisů Norberta Eliase* v angličtině. Pro mnohé badatele zabývající se Eliasovým dílem to byla vítaná příležitost, aby se po delší době opět setkali a diskutovali otázky společného zájmu. Předchozím velkým setkáním podobného typu byla *Norbert Elias Centenary Conference*, která se uskutečnila v roce 1997 v Amsterdamu.

Připomeňme, že Eliasovo působení v Anglii začalo v roce 1935, kdy sem dorazil jako exulant. Zpočátku žil v Londýně. Později, když německá *Luftwaffe* bombardovala Londýn, byla *London School of Economics*, kde měl práci odborného asistenta, přesunuta do Cambridge. V době, v níž začala hrozit invaze do Anglie (1940), byli všichni Němci, Rakušané a Italové internováni. Eliase umístili nejprve v *Alien Internment Camp* v Huytonu, poté do tábora na Isle of Man. Celkem strávil Elias v internaci osm měsíců. Po návratu začátkem roku 1941 začal spolupracovat s *Workers Education Association*, později našel zaměstnání v oddělení pro výchovu dospělých na londýnské univerzitě. V roce 1954 získal akademický post na univerzitě v Leicesteru. Krátce po svém penzionování odešel do Ghany v západní Africe, kde byl v Akkře jmenován univerzitním profesorem (1962–1964). V Anglii žil Elias až do poloviny sedmdesátých let. Vydávání jeho děl v angličtině bylo zahájeno teprve na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let.

Anglická verze *Sebraných spisů Norberta Eliase* spatřila světlo světa v období 2006 až 2014. Generální editorem tohoto projektu byl Stephen Mennell, emeritní profesor z *University College Dublin*, předseda pracovní skupiny pro historickou a srovnávací sociologii (WG02) při Mezinárodní sociologické asociaci, autor doposud nejrozsáhlejší monografie o Eliasovi (*Norbert Elias: An Introduction*) z roku 1992 a editor periodika *Figurations*, které jako zpravodaj nadace Norberta Eliase vychází od roku

1994 (v čele nadace sídlící v Amsterdamu stojí Johan Goudsblom, Hermann Korte a Stephen Mennell). Na koncipování jednotlivých svazků sebraných spisů se v roli spolueditorů podíleli i někteří další odborníci, zejména Richard Kilminster, Eric Dunning, Cas Wouters a Robert van Krieken.

Z hlediska obsahové struktury je rozčlenění spisů v zásadě totožné s německým vydáním, jež se objevilo již před tím v letech 1997–2010. První díl obsahuje rané Eliasovy texty, druhý svazek tvoří přepracovaná verze habilitačního spisu s názvem *Dvorská společnost*. Třetí díl představuje zásadní autorovo dílo *O procesu civilizace*, čtvrtý studii *Etablování a outsideri*, na jejímž zpracování se podílel John Scotson. Pátý svazek přináší práci s názvem *Co je sociologie?*, šestý texty *O osamělosti umírajících* a *Humana Conditio*. Sedmý díl obsahuje texty zaměřené na problematiku sportu, vzrušení a volného času, na kterých autorsky participoval Eric Dunning. Osmý svazek je kniha *Angažovanost a distancovanost*, devátý *Esej o čase*, desátý *Společnost individuí*, jedenáctý *Studie o Němcích*. Dvanáctý díl zahrnuje studie o Mozartovi a o dvorském umění, obsahem třináctého dílu je *Teorie symbolů*. Čtrnáctý, patnáctý a šestnáctý svazek nesou označení *Eseje I.–III.*, a přinášejí rozmanité texty týkající se sociologie vědění a vědy, civilizačního procesu, formování státu, národní identity, sociologie a humanitních věd. Sedmáctý svazek je věnován rozhovorům a autobiografickým reflexím, osmnáctý díl přináší doplňky a index. Jako doplňková publikace k sebraným spisům vyšla v tomto roce ještě kniha *The Genesis of the Naval Profession*, studie o vzniku povolání námořního důstojníka, která byla z velké části zrekonstruována na základě rukopisné pozůstalosti.

Konference konaná v Leicesteru pod názvem *From the Past to the Present and towards Possible Futures* probíhala po tři dny paralelně v několika sekcích; celkem se jí zúčastnilo 150 osob z 23 zemí. Organizátoři akce, Jason Hughes a John Goodwin, orientovali její obsah formulováním základních otázek, které se týkaly možného využití Eliasova díla při řešení problémů sociologie a společenských věd v jednadvacátém století; směrů, v nichž je možné jej využít k revizi, kritickému zkoumání a aplikaci

v jednotlivých oblastech bádání; míry, v níž poskytuje prostředky k reorientaci a reintegraci sociologie rozdrobené do velkého množství specializací a podoborů; oprávněnosti Eliasovy kritiky ústupu sociologie do současnosti v kontextu soudobé sociologie; potenciálu, který poskytuje koncepce figurací pro současný výzkum; slučitelnosti Eliasova pojetí s výzvami k prosazování „veřejné sociologie“ a s explicitně politickou a stranicky zaměřenou sociologií. Tematické okruhy konference se zaměřily na problematiku procesu civilizace, decivilizace, válek a teroru; koncept figurací v rámci debat o struktuře a jednání; sociologii vědění a problém metodologie; otázky sportu, volného času, konzumu, nerovnosti, etnicity, exkluze a migrace.

Klíčové postavení v rámci konference měl referát *Possible futures; propositions and questions*, který přednesl Johan (Joop) Goudsblom, jenž je jako dlouhodobý propagátor Eliasovy sociologie znám především díky knize *Fire and Civilization* (1992). Goudsblom shrnul obsah svého vystoupení do osmi základních tezí s následujícím obsahem: 1. Lidé nejsou a nikdy nebudou schopni předvídat budoucnost. 2. Lidské bytosti, stejně jako jiné formy života, sestávají ze specifické kombinace hmoty, energie a informací, a to bude platit i nadále. 3. Převládajícím trendem lidské historie až do současnosti je expanze lidského světa, „antroposféry“, přičemž je otázkou, zda tento trend bude nadále pokračovat ve zrychlujícím tempu. 4. Civilizace (stejně jako decivilizace) je procesem kolektivního učení, který se objevil v expandující antroposféře. 5. Lidé na raných stupních svého vývoje objevili, že určité zvláštní formy hmoty mohou sloužit jako palivo – hlavní zdroj energie, jaký dnes známe. 6. Základním trendem v užívání energie je v naší době elektrifikace; proto je důležité zkoumat spojení mezi elektrifikací a civilizací. 7. V možné budoucnosti by mohla být potřeba energie zajišťována celosvětovou energetickou sítí (*World Wide Web of Energy*), což by však vyžadovalo vyšší standard civilizace a formování státu, než je ten, jehož bylo doposud dosaženo. 8. Předzvěsti takovéto možné budoucnosti je současný celosvětový systém měření času.

Zajímavých a podnětných příspěvků zaznělo na konferenci velké množství. Zmiňme z nich

jenom některé. Stephen Mennell referoval o koncepčních problémech spojených s editováním sebraných spisů. Marc Joly analyzoval vliv německé filozofie a sociologie na Eliasovu odbornou orientaci. Norman Gabriel a Lars Bo Kasper sen se zamýšleli nad rolí náboženství v přístupu k civilizačnímu procesu. Richard Kilminster konfrontoval eliasovské myšlení s Marxem. Dennis Smith se zabýval vzájemným srovnáním životních osudů André Bretona a Norberta Eliase. Abram de Swaan se zaměřil na koncept genocidy a anihilace. Cas Wouters hovořil o vztahu evoluce a informalizačního procesu. François Dépelteau se orientoval na problém sociální zkušenosti a vědění. Barbora Misztal kritizovala Eliase za nedostatečnou reflexi procesu formování občanské společnosti. Robert van Krieken provedl komparaci dvorské společnosti s moderní společností celebrit. Gordon Fyfe postavil figuraci etablovaných a outsiderů do vztahu s otázkou sociogeneze muzeí. A autor této zprávy přednesl referát o pojetí figurace jako teoretického nástroje, jehož úkolem má být překlenout dualismus individua a společnosti.

Celkově lze konstatovat, že konference konaná v červnu 2014 v Leicesteru byla vynikající připomínkou Eliasova díla, a zároveň i stvrzením jeho stálé inspirativní hodnoty. Pro všechny účastníky to byla mimořádně příjemná společenská událost, která přispěla k navázání a prohloubení řady odborných kontaktů. Pro obor historické sociologie je to zároveň i doklad toho, že perspektiva, kterou se snaží uplatňovat při zkoumání dlouhodobých společenských procesů, má v kontextu soudobé světové sociologie své významné postavení.

Jiří Šubrt

Konference Fenomén hospodářské krize v českých zemích / střední Evropě 19. a 20. století

Ve dnech 18. a 19. října 2013 se v prostorách Právnické fakulty Univerzity Karlovy a Vysoké školy ekonomické v Praze uskutečnila mezinárodní vědecká konference s názvem *Fenomén hospodářské krize v českých zemích / střední*

Evropě 19. a 20. století a podtitulem *Proměna cyklického vývoje ekonomiky v procesu graduující globalizace*. Úvodními slovy pozdravili účastníky konference prorektori Univerzity Karlovy a Vysoké školy ekonomické prof. Ivan Jakubec a prof. Jindřich Soukup, poté už mohlo zaznít na několik desítek zajímavých příspěvků, které z různých úhlů pohledu zkoumaly fenomén hospodářské krize.

První den konference proběhl vstupní a teoretický blok, v rámci něhož byly jednotlivé referáty zaměřeny jednak na krizi jakožto ekonomický a společenský fenomén v teoretickém kontextu (Pavel Syřůček: *Krize současné a minulé prizmatem dlouhých vln*; Jana Geršlová: *Podnikání a jeho proměny v období krize*; Jan Vorlíček: *Krize jako teoretický problém*), jednak na českou percepci fenoménu hospodářské krize (Eduard Kubů: *Krize v českých zemích a Československu jako historiografický problém*; Jaroslav Krameš: *Problém hospodářské krize v českém ekonomickém myšlení*; Ilona Bažantová: *Čeští Keynesovci a jejich porozumění hospodářské krizi*).

Druhým dnem se konference posunula do své hlavní části. Jednotlivá vystoupení účastníků byla rozdělena do dvou sekcí, sekce tržní ekonomiky a sekce direktivně řízené ekonomiky, transformace a ekonomické současnosti. Referáty byly obecně zaměřeny na fenomén hospodářské krize a jeho percepci různými vědeckými obory. Vyzdvihnout lze především referát Jiřího Buriánka *Moderní krize v sociologických výzkumech*, v němž autor interpretoval proměny vnímání fenoménu krize ve výzkumech veřejného mínění, dále se v něm zaměřil na proměny vnímání korupce, vlastní životní úrovně či celkového stavu společnosti. Z referátu vyplynula nejen prokazatelná souvztažnost mezi proměnami vnímání krize a hospodářského cyklu, tedy že v časech krize lidé vnímají situaci pesimističtěji, než jaká skutečně je, a naopak. Nadto ovšem zazněl více varující nepřehlédnutelný dlouhodobý trend nárůstu negativních odpovědí a vnímání korupce jako systémového problému. Zuzana Džbáňková přednesla příspěvek s názvem *Obraz krize v podnikatelské mentalitě a etice*, v němž se pokusila ukázat, že podnikatelská etika je v českém prostoru stále víceméně v plenkách, zejména z důvodu, že drtivá většina manažerů dotazovaných

podniků se s autorkou odmítla bavit, případně odpovídala naucenými frázemi nebo rovnou přiznala nezáměr o tuto tematiku. Na druhé straně je však ze srovnání dvou autorčiných výzkumů zjevné, že sledovaný trend se v posledních deseti letech přeci jen pozitivně vyvíjí. V zásadě jednoznačným závěrem referátu pak bylo, že v krizových dobách je výrazně dominantním postupem upřednostnění momentální ekonomické výhody, a to i za cenu porušení etických pravidel.

Početně silně zastoupeny byly také příspěvky týkající se vlivu celé řady hospodářských krizí před rokem 1989 na různá odvětví ekonomiky či různé společenské jevy (Jiří Dobrylovský: *Hospodářská krize 1847–1848*; Petr Popelka: *Dopad hospodářské krize 70. let 19. století na rakousko-uherské železniční společnosti*; Jan Hájek: *Velká deprese a vývoj peněžnictví*; Vojtěch Pojar: *Hospodářská krize – formativní činitel kartelizace pojištnictví na území Předlitavska*; Jiří Pešek: *Souvztažnost velké deprese a procesu urbanizace*; Lukáš Fasoara: *„Nechte si svou organizaci, dejte nám chleba a brambory!“ Drahotní krize jako základ ultralevicové revolty v Rakousku 1907–1914*; Torsten Lorenz: *Dynamika vývoje družstevnictví ve střední Evropě*; Jiří Šouša jr.: *Obraz hospodářské krize v legislativní perspektivě Předlitavska, Československa, České republiky*). V rámci této skupiny se několik referátů zaměřilo na velkou hospodářskou krizi mezi světovými válkami (Aleš Zářícký: *Velká deprese*; Jakub Kunert: *ČNB v době Světové hospodářské krize* a dvě případové studie, které budou zmíněny později). Autora zprávy nejvíce zaujal referát Jakuba Rákosníka *Československý stát a problematika nezaměstnanosti v období Světové hospodářské krize*, ve kterém se přednášející zamýšlel nad srovnáním fenoménu nezaměstnanosti v době krize 30. let 20. století a dnes. Upozornil na řadu metodologických problémů, které komplikují už pouhé zjištění skutečného počtu nezaměstnaných, neboť za velké krize byl v ČSR za nezaměstnaného považován pouze ten, kdo a) se přihlásil na zprostředkovatelně; b) byl předtím zaměstnán (tedy např. nikoli živnostníci a absolventi škol); c) byl členem odborů a platil si příspěvky; d) neodhlásil se ze zprostředkování, nebo mu neskončila podpůrná doba. Jako další srovnal několik dobových přístupů k řešení problému nezaměstnanosti a nakonec shrnul hlavní

důvody odlišných dopadů ztráty zaměstnání na životní situaci před 80 lety a dnes, tedy že žijeme obecně v době dostatku, kdy lidé mají obvykle určité finanční rezervy, navíc se výrazně změnila struktura výdajů – „je více možností jak a z čeho se uskromnit“ – a konečně jsou dnes také pravidlem dvouprůměrové domácnosti.

Několik příspěvků se zabývalo ekonomickým a sociálním vývojem po roce 1989 (Monika Palatková: *Změny ve spotřebním chování obyvatel České republiky v turistice po roce 1989*; Jan Slavíček: *Dynamika vývoje spotřebního družstevnictví ve vazbě na vývoj hospodářského cyklu*) a řada dalších se specificky věnovala různým aspektům finanční krize po roce 2008 (Petr Hájek: *Finanční nákaza 2007/2008 a její cesta do ČR*; Michal Brožka: *Finanční trh ČR ve víru finanční krize*; Tomáš Pavelka: *Dopad nedávné ekonomické recese na státy střední Evropy*). Někteří účastníci konference se zaměřili také na vliv hospodářských krizí na zahraniční politiku (Eduard Kubů – Jiří Šouša: *Československo na konferenci Společnosti národů o problematice hospodářské krize 1927*; Žarko Lazarević: *Hospodářská krize a jugoslávské investice českého kapitálu*; Adéla Junová-Macková: *Krize – impuls k rozvoji obchodu s Blízkým a Středním východem*). Další probíraný okruh se týkal vlivu krizí na růst regulačních opatření (např. Barbora Štolleová: *Agrární krize a státní intervencionismus meziválečné ČSR*). Tři příspěvky byly věnovány fenoménu kartelizace (již zmiňovaný příspěvek Vojtěcha Pojara, dále pak Tomáš Gecko: *Kartelizace cementářského průmyslu jako výraz snahy překonávání krize* a Kateřina Rozinková: *Kartelizace trhu piva v českých zemích*).

Velmi zajímavé byly referáty postihující problematiku hospodářských krizí v centrálně plánované ekonomice (Drahomír Jančík: *Krize v systému centrálně plánované ekonomiky – kolaps československé 3. pětiletky*; Jaroslav Láník: *Československá zbrojní krize 50. let*). Drahomír Jančík ve svém příspěvku odhalil příčiny zhroutení třetího pětiletého plánu v ČSR v roce 1963, které vyplývaly především z preexponování investic („přehřátí ekonomiky“, tedy ze stejné chyby jako u pětiletky první). Na závěr jeho referátu pak zazněl podstatný poznatek, že komunistický režim si s krizí, která ostatně podle jím vyznávané

ekonomické teorie vůbec neměla nastat, nevěděl příliš rady a jeho reakce nebyla nijak rozhodnější či rychlejší než opatření, jež zkoušely v dobách krizí uplatňovat tržní ekonomiky.

Velmi přínosnou skupinu tvořily příspěvky zabývající se případovými studiemi (Jiří Fiala: *Mladá česká banka v období deflační krize 1922–1923*; Ivan Jakubec: *Firma Schenker za velké hospodářské krize*; Martin Minařík: *Manažerský sen. Expanze firmy v době hospodářské krize. Příklad Smíchovského pivovaru*). Ivanem Jakubcem prezentovaná firma Schenker je příkladem firmy, které velká hospodářská krize 30. let zlomila vaz. V dobách konjunktury první poválečné dekády prožívala firma raketový růst, expandovala na řadu světových trhů. V závěru dvacátých let se však management rozhodl k velkým investičním akcím, kvůli nimž firmu neúměrně zadlužil. Když o rok později nastoupila hospodářská krize, toto zadlužení se stalo Schenkeru osudným. Příspěvek Martina Minaříka vykreslil zcela odlišný příběh. Zabýval se podnikatelským úvěrem v oblasti pohostinství. V období první republiky bylo obvyklé, že pivovary půjčovaly peníze hostinským (nebo lidem, za které hostinští ručili, např. jejich příbuzným), kteří nedosáhli na úvěr z bankovního sektoru. Protihodnotou úvěru byl závazek k odběru jejich piva. Jednalo se tedy o klasické uplatnění principu vítěz–vítěz (pro pivovary mimochodem výhodné dvojnásobně, protože úroky, za které peníze půjčovaly, byly vyšší než úroky bankovních půjček). Rozdíl mezi Smíchovským a ostatními (především plzeňskými) pivovary se projevil v době hospodářské krize 30. let minulého století. Zatímco ostatní podniky vsadily na konzervativní přístup a omezily, případně zcela zastavily poskytování úvěrů majitelům restaurací, smíchovští zvolili opačnou strategii a poskytování této služby ještě rozšířili. A dobře udělali – ve třicátých letech byl Smíchovský akcionářský pivovar jediným z velkých českých producentů piva, který zaznamenal výrazný hospodářský růst. Příspěvek tedy mírou vrchovatou potvrdil známé rčení, že krize s sebou vždy přináší také nové a výjimečné příležitosti.

Z desítky přednesených referátů zmíníme ještě kategorii komparačních příspěvků (Miroslav Sabol: *Krize zásobování – přídelový systém Protektorát Čechy a Morava versus Slovenský štát*;

L'udovít Hallon: *Paralely vývoja konjunkturálneho cyklu na Slovensku v medzivojnovom období a po roku 1993*; Vít Pošta: *Recese vyspělých ekonomik v 70. letech 20. století a v letech 2008–2009: Jak moc jsou odlišné*). Závěrečný příspěvek konference *Krise na prahu 21. století* přednesl prorektor VŠE prof. Jindřich Soukup. Zabýval se v něm především příčinami „překvapivosti“ aktuální hospodářské a finanční krize. Pokládal otázku, jak je možné, že téměř žádná relevantní instituce krizi nepředpověděla a pokud ano, byl předpokládán nástup krize pomalejší a její průběh podstatně mírnější, než jaká byla realita. Dospěl přitom k varujícímu závěru, že se mohlo jednat o vliv politické sféry, čímž nastínil další možný směr výzkumu.

Konference *Fenomén hospodářské krize v českých zemích / střední Evropě 19. a 20. století* se tedy v názvu uvedenému tématu věnovala velmi pečlivě a z nejrůznějších úhlů pohledu. Všem zájemcům o danou problematiku lze jednoznačně doporučit konferenční sborník, který by měl vyjít na počátku roku 2015.

Jan Slaviček

Kolokvium „První světová válka v historicko-sociologické perspektivě“

Kolokvium „První světová válka v historicko-sociologické perspektivě“, pořádané Sekcí historické sociologie při MČSS a Pracovištěm historické sociologie Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, se konalo ve středu 29. října 2014. Ačkoliv je letošní rok tématem Velké války vysoce exponovaný, a to právě díky stoletému výročí jejího vypuknutí, a akademických konferencí, přednášek, článků, diskusí i výstav je na toto téma velké množství, povětšinou jsou doménou historiků. Zejména z tohoto důvodu bylo snahou organizátorů uspořádat koncepci kolokvia tak, aby byl poskytnut prostor především interdisciplinárně zaměřeným příspěvkům, ať už z oblasti historie, sociologie, filozofie, politologie, orientalistiky či demografie.

Úvodní příspěvek přednesl profesor Johann Arnason. Stěžejní myšlenkou jeho příspěvku bylo vnímání první světové války jako civilizačního

kolapsu evropské modernity, neboť válka udělala definitivní tečku za světovou hegemonií Evropy. Předválečná evropská modernita se vyznačovala multiimperiálním charakterem vzájemně soupeřících politických jednotek v podobě evropských států. Toto soupeření se však odehrávalo v prostoru společně sdílené kultury a za existence nadnárodními vazbami propojené a relativně unifikované evropské elity (podle profesora Arnasona tuto konstelaci připomínají také některá období historie islámského světa, v němž se vyprofilovaly vzájemně soupeřící Osmanská říše, Perská říše a Mughalská říše). Osmanskou říši a carské Rusko, také zatažené do války, lze přitom chápat jako hraniční oblasti, jež do výše vymezeného evropského civilizačního prostoru patřily jen částečně. Profesor Arnason zároveň připomněl, že civilizační kolapsy jsou vesměs provázeny regeneracemi jakožto souvisejícím procesem, ve kterém některé civilizace zkolabovaly, ovšem následně se několikrát dokázaly zregenerovat (oblasti starověké Mezopotámie a Egypta). Výsledkem kolapsu předválečné evropské modernity byl pak vznik versailleského systému a tzv. krátkého 20. století (1918–1991), čímž došlo k diskreditaci evropského liberálního modelu moci, organizace společnosti a snahy formulovat vůči němu radiální alternativy v podobě alternativních modernit. Navazujícím tématem přednášky byla samotná příčina války. Přitom otázku, proč válka vypukla, by možná bylo přínosnější postavit opačně: proč se zhroutilo mírové uspořádání. Johann Arnason odpovídá, že válku nelze jednoduše vysvětlit v duchu marxismu jako důsledek fungování kapitalismu, který ve svém posledním imperiálním stadiu začal narážet na své limity. Tehdejší velmoc sledovaly koncentraci všech tří základních typů moci: bohatství, moc i prestiž (prosazení vlastní ideologie). Stejně tak je obtížné vyložit válku jako logický důsledek dynamiky formujících se aliancí a jejich vzájemné polarizace (typicky vykládat válku jako důsledek záměrné politiky centrálních mocností). V tomto procesu je totiž přítomno příliš mnoho kontingence a nahodilosti. K válce nemuselo dojít, existovalo větší množství stejně pravděpodobných cest vývoje. Stejně tak nejsou zcela uspokojivé interpretace pracující se subjektivními faktory a motivacemi jednotlivých aktérů. Nikdo z aktérů neměl tak významné

cíle, které by dokázaly ospravedlnit mimořádně krutou, dlouhou a nákladnou válku, ke které nakonec došlo (i když ochota Rakouska-Uherska a Německa riskovat byla o něco vyšší). Jinými slovy, náklady na vedení války v případě každého účastníka mnohonásobně převyšovaly možné přínosy v případě jeho vítězství. Válečné cíle navíc v případě většiny zemí nebyly v roce 1914 ani jasně stanoveny (například jsou přeceňovány expanzionistické ambice Německa a Rusko, usilující o získání kontroly nad částmi Balkánu a úžinami v Černém moři, ve skutečnosti disponovalo ambicemi přinejmenším stejně vysokými). Aktéři si také podobně v době vypuknutí války – i díky tempu technologického vývoje – nedokázali představit podobu války, k níž nakonec došlo. Při svém počátečním rozhodování nepochopili, nedocenili a nedohlédli potenciál zprůmyslněné války a technologických inovací aplikujících nejnovější vědecké objevy pro potřeby masového zabíjení. Válka se tak jeví spíše jako nezamýšlený důsledek jednání a kalkulace většího množství aktérů, kteří nedisponují všemi důležitými informacemi. Profesor Arnason proto hovoří o „zřetězení událostí“ a upozorňuje, že svou roli zde sehrálo též nové prolnutí dvou dosud oddělených geopolitických arén. Evropská aréna se po dobu několika desetiletí vyznačovala snahou mezinárodní krize tlumit, její historii lze popsat i jako historii válek, jimž se podařilo zabránit v samém zárodku, jako historii válek, jež se nekonaly. Oproti tomu celosvětová aréna, které se poté ovšem přenesla do arény evropské, se vyznačovala menším množstvím pravidel a tendencí k hrám s nulovým součtem (totální vítězství jedné strany a totální porážka druhé).

Druhý obsáhlý příspěvek přednesl Břetislav Tureček, bývalý dlouholetý zpravodaj Českého rozhlasu na Blízkém východě, v současnosti vedoucí Centra Blízkého východu na Metropolitní univerzitě v Praze. Velmi plasticky přiblížil české vojáky jako nedobrovolné pozorovatele Orientu právě v souvislosti s první světovou válkou. Na rozdíl od předchozích „dobrovolných pozorovatelů“ vystupujících v roli misi-onářů, obchodníků, badatelů či cestovatelů se vojáci dostali do Orientu buď jako mobilizováni a odvedeni příslušníci Rakousko-Uherské armády bojující na straně spojenecké Osmanské

říše (například boje o Gallipoli či v Palestině), nebo jako zajatci internovaní v táborech situovaných v exotických, leč drsných krajích střední Asie. Dále Břetislav Tureček připomněl, že kromě „kuriózního“ bojiště se čeští vojáci podíleli i z dnešního pohledu na neobvyklém či dokonce kontroverzním válečném projektu: džihádu vyhlášeným tureckým sultánem (1914). *Fatwa* sultána, vyzývající k džihádu, se snažila k válečnému úsilí sjednotit a zmobilizovat jednotlivé oblasti multietnické a multikulturní Osmanské říše a islám s odkazy na džihád měl působit jako jeden z mála společných jmenovatelů. Zároveň si kladl za cíl vyprovokovat povstání ve francouzských a britských koloniích v islámském světě (francouzská severní Afrika, britská Indie), což se však ukázalo jako nerealistická chiméra. Češi pak nebojovali jen pod pomyslným praporem islámského džihádu, ale v osobě legendárního rakousko-uherského agenta a orientalisty Aloise Musila se snažili přispět právě k vyprovokování těchto povstání pod záminkou protikoloniálního džihádu. Musilovým kolegou v Persii pak byl německý orientalista a agent Wilhelm Wassmuss, usilující o rozdmýchání povstání proti britské a ruské přítomnosti. Za tímto účelem pak byly v Berlíně tištěny noviny v celé řadě orientálních jazyků, jejichž články též akcentovaly povinnost každého muslima zapojit se do džihádu. Naopak české noviny podléhající zprůmyslněné válečné cenzuře pak měly problém vysvětlit vnitřní nekonzistenci, kdy byl džihád vyhlášen jen proti některým křesťanům: Angličanům, Francouzům a Rusům. Propaganda orientovaná na islámský svět, jakkoliv produkovaná spíše v Osmanské říši či Německu, pak pracovala s fámami hovořícími o tom, že německý císař Vilém II přestoupil na islám, že přijal jméno Muhammad nebo cestuje se svým „harémem“. Břetislav Tureček také poukázal na širokou škálu pramenů a zdrojů: deníků vojáků či zajatců, poštovní poštu a poštu ze zajateckých táborů, hmotné artefakty z míst bojů či pozůstalosti.

Jan Kalenda a Tomáš Karger z Univerzity Palackého v Olomouci představili výsledky empirického výzkumu prezidentských projevů Václava Havla a Václava Klause. Pověsili si rozdílného diskurzu o první světové válce a toho, jakým způsobem je poté tento rozdílný diskurz využíván k ospravedlnění či zdůvodnění

konkrétní politické praxe obou prezidentů, zejména v souvislosti s členstvím České republiky v NATO a Evropské unii. V dalším vystoupení sociolog etiopského původu Alemayehu Kumsa z Univerzity Karlovy podrobně rozebral dopady první světové války na Afriku. Nejprve nastínil politickou situaci před vypuknutím války, přičemž upozornil, že kolonie nebyly pouze v rukou evropských mocností, nýbrž že v Africe fungoval i jistý „vnitřní“ kolonialismus (Etiopie a Libérie). Dále postihl roli afrických vojáků z evropských kolonií, bojujících na straně metropolí, a poukázal na to, že se v této oblasti objevil značný potenciál rebelií a vzpour, jejichž riziko se v průběhu války zvyšovalo. Po zaznění Kumsova příspěvku následovala diskuse týkající se zvláště vztahu koloniální minulosti a současného problematického rozvoje Afriky. Marek Německý z téže univerzity představil průběh arménské genocidy na úrovni malého okresu v okolí města Diyarbakir. Zatímco o genocidě neexistuje příliš archivních pramenů, tento region představuje výjimku. Na pozadí dlouhodobých snah centrální mladoturecké vlády vytvořit tureckou národní identitu přetavením původní identity osmanské (homogenizace křesťanů a poté i Kurdů východní Anatólie) a na pozadí fiaska protiruské zimní ofenzivy Envera Paši (potřeba nalézt obětího beránka v podobě Arménů, kteří jsou vylučováni z pozic v řízení státu, přičemž se obávají služby v armádě, z níž pak často dezertují) se odehrává genocida, do jejíhož průběhu rozhodujícím způsobem vstupují lokální elity. Ty svévolně interpretují příkazy z centra, čistky ještě intenzifikují, neútočí jen na arménské křesťany, ale také na ty

syrské či americké. Organizují milice z bývalých vězňů či uprchlíků z Balkánu, které lynčují, rabují a dokonce vraždí loajální osmanské úředníky vystupující proti genocidě křesťanů. Příkazy centra naopak vykládají umírněně a Arménů se spíše zastávají. Ve zprávách pro centrum se pak tyto vraždy vydávají za doklad řádění Arménů a jako argument pro další zesílení genocidy. Konečně pak Karel Černý přednesl poslední referát, v němž se zabýval soupeřením Velké Británie a Francie na Středním východě na pozadí první světové války. Jakkoliv na stěžejním evropském bojišti vystupovaly jako spojenci, v Orientu soutěžily o dělení arabských teritorií rozpadající se Osmanské říše. Přímému vojenskému střetu měla zabránit Sykes-Pikotova tajná dohoda vymezující sféry vlivu a mandátů. Britové však ve snaze vymanévrovat Francouze uzavírají také tajné dohody s Araby (MacMahon-šerifa Husajn), jež úspěšně podporují k arabskému povstání proti Turkům a slibují jim vlastní nezávislý stát. Stejně postupují o něco později, když teritoria příslibená Francii a poté Arabům zároveň slibují i sionistům (tzv. Balfourova deklarace).

Na závěr lze konstatovat, že kolokvium bezpochyby splnilo svůj účel. Ukázalo, že k frekventovanému tématu první světové války je možno produktivně přistoupit nejen z pozice historických věd, ale taktéž prostřednictvím dalších vědních oborů. Většinu příspěvků doprovodila ve vymezeném čase plodná diskuse, ovšem debaty neformálně pokračovaly na jiném místě až do pozdních večerních hodin.

Karel Černý